

Gints Apals

No pretošanās uz atbrīvošanos

LTF LAIKRAKSTS
ATMODA BĪJA VIENS
NO GALVENAJIEM
INFORMĀCIJAS AVOTIEM
ASTOŅDESMITO UN
DEVIŅDESMITO GADU MIJĀ

LATVIJAS VALSTISKUMS TREŠĀS ATMODAS LAIKĀ – NO DISIDENTIEM LĪDZ MASU MANIFESTĀCIJĀM

Centieni pretoties svešajām varām Latvijas okupācijas laikā cieši savijās ar domām par neatkarības atjaunošanu vai plašāku autonomiju. Tomēr mūsdienu vēstures zinātnei un sabiedrībai kopumā raksturīgi pagātnei skatīt melnbaltā krāsu salikumā, kur neatkarības pretstats ir okupācija, bet visa XX gadsimta vēstures gaita traktējama kā cīņa par Latvijas Republikas izveidošanu un atjaunošanu. Tas traucē pievērst pienācīgu uzmanību dažādiem centieniem saglabāt un paplašināt zināmu patstāvību okupācijas apstākļos, lai nodrošinātu tautas vitālās intereses arī suverenitātes trūkuma apstākļos. Turklāt šāda pagātnes uztvere neatkarīgās Latvijas ideju vienādo ar 1922. gadā pieņemtās Satversmes jautājumu.

Realitātē pretošanās kustības cīnītāju uzskatu spektrs bija daudz plašāks, neatkarīgas valsts un vienkārši brīvas Latvijas ideja iekļāva dažādas iespējas. Tas pilnā mērā attiecas arī uz Trešās atmodas laiku. Arī tad Latvijas pretošanās kustībā pastāvēja dažādas idejas. Atmodas priekšvakars bija padomju sistēmas stagnācijas posms XX gadsimta septiņdesmitajos gados, kad piemērošanās realitātei sabiedrībā bija nospiedoša pārsvarā pār pretošanos.

Pirms atmodas

Organizēta pretošanās tajā laikā saistāma ar divām struktūrām. Pirmā bija 1974. gadā izveidotā Latvijas neatkarības kustība (LNK), kuru pēc dibinātāju Pāvila un Olafa Brūveru emigrācijas vadīja Jānis Rožkalns, Jānis Vēveris un Edmunds Cirvelis. Otra bija trimdā Vācijā izveidotā organizācija *Gaismas akcija* (GA), kas Pauļa Kļaviņa vadībā sadarbojās ar LNK, nodrošinot pagrīdes sakaru kanālus ar rietumu zemēm un publicitāti LNK sagatavotajai informācijai no Latvijas. Plašāko starptautisko rezonansi guva 1975. gadā Rīgā filmētie materiāli par ieslodzīto nometni Krustpils ielā un VDK galveno ēku Stabu ielā. Septiņdesmito un astoņdesmito gadu politisko opozīciju padomju varai Latvijā nereti saista ar nevardarbīgas pretošanās ideju. Tomēr praksē vardarbība netika izslēgta. LNK apsvēra iespēju ar nelielu sprādzienu

PIRMAJOS
PROTESTA
PASĀKUMOS
BIJA JĀRĒKINĀS
AR IESPĒJAMO
AIZTURĒŠANU
— AINA NO
1987. GADA
23. AUGUSTA
NOTIKUMIEM RĪGĀ

palīdzību pārtraukt Rīgas elektroapgādi līdz laikam, kamēr Latvijas televīzijā tiks nolasīts LNK paziņojums tautai. 1977. gadā Mārtiņš Raitis Zilberts izveidoja nelielu grupu, kas uzbruka padomju varasiestādēm Cēsīs, spridzināja kravas vilcienu un cerēja nolaupīt pašu Latvijas komunistu partijas vadoni Augustu Vosu.

Taču lielākoties pretošanās izpaudās kā protests – Latvijas karogu uzvilksana un skrejlapu izplatīšana. Doma par neatkarīgu Latvijas valsti bija balstīta aptuvenos pagātnes priekšstatos, vēl mazāka skaidrība bija par idejas īstenošanas ceļiem un iespējām. Pat LNK darbojās bez detalizētas programmas, savu nostāju paužot uzsaukumā 1980. gada 18. novembrī: «Latvju tauta! Mēs aicinām Tevi būt stiprai ticībā mūsu valsts brīvībai un neatkarībai. [...] Šodien smago ekonomisko

un politisko problēmu risinājums meklējams tikai Latvijas neatkarības atgūšanā. Latvija, Lietuva, Igaunija – šādā tautu draudzībā būs latviešu nākotne!»

Juridiskie un konstitucionālie pamati toreiz nevienam nešķīta svarīgi. Latviešu valsts idejā LNK aktīvisti neredzēja pretrunu ar Latvijas Republikas konstitucionālajiem pamatiem. Arī Gunāra Astras slavenajā pēdējā vārdā padomju tiesas zālē 1983. gada 15. decembrī tika runāts ne vien par Latvijas neatkarību un okupāciju, bet arī par eksistencialajiem draudiem, ko latviešu valodai un identitātei radīja rusifikācija.

Arī trimdas organizācijas bija zaudējušas cerību, ka Latvijas valsts varētu tikt atjaunota starptautiska spiediena vai jauna pasaules kara dēļ. Dekolonizācijas process un Helsinku vienošanās lika mainīt uzsvarus. Petīcijas starptautiskām organizācijām un rietumzemju valdībām fokusējās uz stāvokli okupētajā Latvijā, prasot izbeigt rusifikāciju un migrāciju, kā arī ievērot elementāras cilvēktiesības.

No domas par neatkarīgas valsts atjaunošanu smaguma punkts pārvietojās uz prasību dot Latvijas tautai reālas pašnoteikšanās iespēju, lai brīvi izteiktu savu gribu atdalīties no PSRS.

JAUNIEŠU PIKETS
PIE BALTIJAS KARA
APGABALA ŠTĀBA
RĪGĀ. 1988. GADA
FEBRUĀRIS

Nevienam īpaši neuztrauca, ka jauna pašnoteikšanās (pirmo reizi tā notika Satversmes sapulces vēlēšanu rezultātā 1920. gadā) nozīmētu arī jaunas Latvijas valsts radīšanu un būtu klajā pretrunā Latvijas Republikas *de jure* eksistencei starptautiskajās tiesībās.

Baltieši un disidenti

Vēl lielāka neskaidrība par nacionālas neatkarības nozīmi pastāvēja pretošanās kustībā okupētajā Latvijā. Padomju režīma pretinieki sadarbojās ne vien ar Lietuvas un Igaunijas brīvības cīnītājiem, bet arī ar opozicionāriem no dažādām PSRS daļām, kopā ar tiem pavadīja ilgus gadus soda nometnēs. Sakari ar ieslodzījuma biedriem

1977. gadā Mārtiņš Raitis Zilberts izveidoja nelielu grupu, kas uzbruka padomju varasiestādēm Cēsīs, spridzināja kravas vilcienu un cerēja nolaupīt pašu Latvijas komunistu partijas vadoni Augustu Vosu

un savstarpēja ietekmēšanās turpinājās pēc atbrīvošanas, tas gāja pāri Baltijas valstu robežām austrumu virzienā.

Latvijas, Lietuvas un Igaunijas pretošanās kustības darbojās zināma duālisma apstākļos. No vienas puses, tās pārstāvēja tautas, kuru zemes nebija leģitīma Padomju Savienības daļa. No otras puses, pretošanās centieni attīstījās kopējā kontekstā ar opozīcijas kustību dažādās padomju republikās – Krievijā, Ukrainā, Gruzijā, Armēnijā utt. Lielākā daļa Baltijas pretošanās kustības cīnītāju atteicās atzīt sevi par padomju disidentiem un akcentēja Baltijas atšķirības no PSRS. 1979. gadā Gunārs Rode rakstīja, ka «nacionālās atbrīvošanās kustības Latvijā vadošie un redzamākie darbinieki lielāko tiesu nebija spējuši tikt pāri aizdomām, ka vienota disidentu kustība ir krievu viltība, lai ar apspiesto un paverdzināto tautu palīdzību transformētu Krievijas koloniālo impērijas režīmu».

Tomēr kopumā PSRS disidentu kustība septiņdesmito un astoņdesmito gadu mijā bija daudz aktīvāka nekā pretošanās kustība Latvijā. Reaģējot uz 1975. gada Helsinku vienošanos, izveidojās Helsinku grupas Maskavā, Armēnijā, Ukrainā, Lietuvā, Gruzijā un Ļeņingradā. 1981. gadā PSRS jau pastāvēja vēl vismaz 15 dažādas poliskas un reliģiskas opozīcijas organizācijas. Lietuvā bija vismaz četras tādas grupas, bet Latvijā faktiski tikai LNK.

Latviešu brīvības cīnītāji deva priekšroku sadarbībai ar lietuviešiem un igauņiem. Lielākā kopīgā akcija bija ar 1979. gada 23. augustu datētais *Baltiešu memorands* PSRS, VFR, VDR un visu Atlantijas hartu parakstījušo valstu valdībām, kā arī ANO ģenerālsekretāram. Dokuments prasīja pasludināt par spēkā neesošu Molotova–Ribentropa paktu un likvidēt tā sekas, izvācot ārvalstu karaspēku no Baltijas. Pats galvenais – memoranda autori aicināja nākamajā ANO Ģenerālās asamblejas sesijā izskatīt jautājumu par stāvokli Baltijas valstīs, jo Baltijas tautām liegtas pašnoteikšanās tiesības. Tiesas prasības atjaunot Baltijas valstu neatkarību tur nebija.

Iniciatīva nāca no Lietuvas Brīvības līgas. Memorandu parakstīja 36 lietuvieši, četri igauņi un pieci latvieši – Ints Čālītis, Felikss Nikmanis, Uldis Ofkants, Juris Ziemeļis un Ivars Žukovskis. Gunārs Astra memoranda tekstu tulkoja latviski, taču savu parakstu nepievienoja. Vēlāk memoranda atbalstam

Lietuvā tika savākti 30 tūkstoši parakstu. Latvijā līdzīgas rezonances nebija. Viens iemesls šādai situācijai bija plašākas pretošanās organizācijas neesamība. Latviešu brīvības cīnītāji tajā laikā drīzāk bija domubiedru grupa vai margināla sociāla vide, kurai nebija iespēju uzrunāt plašākas aprindas. Otrs – reāli padomju drošības iestāžu represiju draudi. Pēc trimdas organizāciju ziņām, astoņdesmito gadu sākumā PSRS cietumos un soda nometnēs atradās apmēram 30 politisko ieslodzīto no Latvijas. 1983. gadā līdz ar augošo saspīlējumu starp PSRS un ASV padomju vara Latvijā sāka jaunu represiju vilni. VDK veica kratīšanas vismaz 50 personu dzīvesvietās un izsauca uz pratināšanu vairākus simtus cilvēku. Tika notiesāti un ieslodzīti astoņi cilvēki, bet vienu piespiedu kārtā ievietoja slēgtā psihiatriskā slimnīcā.

1988. GADA
7. OKTOBRA
TAUTAS
MANIFESTĀCIJA
MĒŽAPARKA
LIELAJĀ ESTRĀDĒ
DIENU PIRMS LTF
1. KONGRESA. AR
RUNU UZSTĀJAS
VIENS NO LNNK
LĪDERIEM EDUARDS
BERKLAVS

ASTONDESMITO GADU BEIGAS - VIENA NO PĒDĒJĀM REIZĒM, KAD LATVIJAS KOMPARTIJAS VADĪTĀJI NOLIEK ZIEDUS PIE ĻEŅINA PIEMINEKĻA. JAU PĒC NEILGA LAIKA PARTIJAS CENTRĀLKOMITEJAS 2. SEKRETĀRS VITĀLIJS SOBOĻEVS (PRIEKŠPLĀNĀ PIRMAIS NO KREISĀS) PAZUDĪS NO LATVIJAS, 1. SEKRETĀRS JĀNIS VAGRIS PAMETĪS POLITIKU, BET AUGSTĀKĀS PADOMES PRIEKŠSĒDĒTĀJS ANATOLIJS GORBUNOVS KĻŪS PAR NEATKARĪGĀS LATVIJAS POLITIKI

Jauns sākums

Latvijas pretošanās kustība uz laiku pieklusā. Jauns sākums bija 1986. gada jūlijā dibinātā grupa *Helsinki-86*, kas, atsaucoties uz PSRS Konstitūciju, deklarēja nodomu sekot «kā tiek ievērotas mūsu tautas ekonomiskās, kultūras un indivīda tiesības». Grupu dibināja trīs Liepājas strādnieki – Linards Grantiņš, Raimonds Bitenieks un Mārtiņš Bariss. Iesniegumā PSRS jaunajam līderim Mihailam Gorbačovam viņi lūdza palīdzēt īstenot Latvijas PSR Konstitūcijā paredzētās tiesības izstāties no PSRS, tautai lemjot savu likteni referendumā ceļā. Taču jautājums par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu joprojām netika izvirzīts.

Protestānu kustības aktīvisti vēl arvien bija izolēti no plašākas sabiedrības un nebaudīja arī radošās inteliģences atbalstu. Bez atbildes palika Gunāra Astras Atbrīvošanas komitejas vēstule Rakstnieku savienības biedriem 1987. gada vasarā, kur bija lūgts tik vien kā atbalsts Astras atbrīvošanai. Inteliģence nebija gatava konfrontācijai ar komunistu partiju. Tomēr no radošās vides nāca impulsi iniciatīvām, kas aktivizēja

sabiedrību. Svarīgākā no tām bija 1986. gada 17. oktobrī publicētais Daiņa Īvāna un Artūra Snipa raksts «Par Daugavas likteni domājot», kas apšaubīja Daugavpils HES celtniecības mērķtiecību. Tādā veidā aktualizētajiem ekoloģijas, kultūrvides aizsardzības un migrācijas jautājumiem bija mobilizējošs efekts, kas radīja priekšnoteikumus plašu aprindu iesaistei politikā – pagaidām gan padomju sistēmas un ideoloģijas ietvaros. Līdz ar *Helsinki-86* darbības sākumu no pagrīdes iznāca nepārprotami politiska opozīcija. Galvenais impulss sabiedrības noskaņojuma maiņai bija 1987. gada 14. jūnijā

VDK veica kratīšanas vismaz 50 personu dzīvesvietās un izsauca uz pratināšanu vairākus simtus cilvēku. Tika notiesāti un ieslodzīti astoņi cilvēki, bet vienu piespiedu kārtā ievietoja slēgtā psihiatriskā slimnīcā

Helsinki-86 aktīvistu organizētais piemiņas brīdis padomju deportāciju upuriem pie Brīvības pieminekļa Rīgā. Milicija un VDK neiejaucās, pēc ziedu nolikšanas daudzi simti cilvēku pulcējās spontānā mītiņā, kas turpinājās divas dienas. Deportāciju jautājuma aktualizēšana izvirzīja jautājumu par komunisma noziegumiem, līdz ar to par padomju varas leģitimitāti kopumā.

Sākās dažādu organizāciju veidošanās. Varasiestādes to pielāva, taču jaunajām struktūrām ilgstoši liedza oficiālu statusu un tiesības piedalīties sabiedriski politiskos procesos, dēvējot šos veidojumus par neformālām organizācijām. Hronoloģiskā kārtībā ievēriību pelna trīs no tām. Pirmā lielākā neformālā kustība noformējās 1987. gada 28. februārī, kad Rīgā tika dibināts Vides aizsardzības klubs (VAK) Arvīda Ulmes un Valda Turina vadībā. Par saviem mērķiem tas izvirzīja ekoloģiju un kultūrvides saglabāšanu, darbojoties paralēli oficiāli atzītajai Latvijas PSR Dabas un pieminekļu aizsardzības biedrībai.

Evanģēliski luteriskās baznīcas vidē radās garīga kustība *Atdzimšana un atjaunošanās* (AA), kuras pirmā sanāksme notika 1987. gada 28. jūlijā. Tieši neiesaistoties politikā, kustība par saviem vadmotīviem uzskatīja demokrātizāciju, principālītāti un kristīgu mīlestību, vēlējās mainīt baznīcas attiecības ar valsti un vietu sabiedrībā.

VAK un AA neieņēma skaidru nostāju Latvijas valstiskā statusa jautājumā. Pirmā plaša mēroga organizācija, kas izvirzīja neatkarības mērķi jau savā nosaukumā, bija Latvijas

MILIČU ĶĒDE
PIE BRĪVĪBAS
PIEMINEKĻA
1987. GADA
23. AUGUSTĀ
CENŠAS NEPIELĀUT
ZIEDU NOLIKŠANU

Nacionālās neatkarības kustība (LNNK). Izšķirošo impulsu tās tapšanai deva 1988. gada 14. jūnija mītiņš deportāciju upuru piemiņai, kurā *Helsinki-86* loceklis Konstantīns Pupurs pirmo reizi publiski nesa Latvijas valsts karogu. Jau 8. septembrī LNNK Padome pieņēma dokumentu *LNNK pamatnostādnes jautājumā par Latvijas Republikas statusu*, kas skaidri deklarēja: «Neatzīstam Latviju kā PSRS locekli *de jure* [...] uzskatām, ka *de facto* Latvijas Republikas iekļaušana PSRS sastāvā ir Latvijas okupācija, un pieprasām to izbeigt.»

Pārbūve un Tautas fronte

LNNK veidošana nedaudz apsteidza Latvijas Tautas frontes (LTF) tapšanu, kam bija daudz plašāks konteksts. Domas par tautas frontes veidošanu cirkulēja Maskavas inteliģences un komunistu partijas vadības aprindās jau 1988. gada sākumā. Tam pamatā bija Mihaila Gorbačova reformu centieni un pretrunas ar partijas konservatīvo spārnu. Ātri attīstījās plāns reformēt PSRS politisko sistēmu, ņemot par paraugu Austrumeiropas valstis, kur komunisti nodrošināja savu varu, darbojoties vienā platformā ar citiem kreisajiem spēkiem. Tādi piemēri bija 1946. gadā Austrumvācijā izveidotā Vācijas Sociālistiskā vienotības partija un 1952. gadā izveidotā Polijas Tautas fronte.

Tautas frontes modelis strauji attīstījās arī okupētajās Baltijas valstīs. Ideja tika izziņota Igaunijas televīzijas pārraidē jau 1988. gada 13. aprīlī, bet Igaunijas Tautas frontes kongress sanāca 1. oktobrī. Lietuvā analogas organizācijas *Sajūdis* iniciatīvas grupa izveidojās 3. jūnijā. LTF organizācijas komiteja tika izveidota 2. augustā. Visu trīs struktūru sākotnējais mērķis bija demokrātizācija, PSRS decentralizācija un atbalsts pārbūves politikai.

LTF 1. kongress sanāca 1988. gada 8. oktobrī Rīgā. Jautājumu par Latvijas valstisko statusu LTF sākotnēji risināja, aktualizējot ideju par Latvijas PSR suverenitāti PSRS ietvaros. LTF pirmā programma deklarēja, ka fronte vēlas «PSRS pārvēršanu no centralizētas federatīvas valsts par suverēnu valstu savienību, par Latvijas PSR Konstitūcija pasludināto republikas suverenitātes nodrošināšanu un ļētiniskā federalisma principu atjaunošanu». Jautājums par Latvijas okupāciju un neatkarības atjaunošanu vēl netika izvirzīts. Programmā formulētais mērķis pilnībā

atbilda pārbūves principiem, ko Gorbačovs bija deklarējis jau 1987. gada janvārī. Pāreja uz Latvijas valstiskās neatkarības ideju LTF prasīja vienu gadu. Galveno impulsu deva politiskās realitātes maiņa līdz ar alternatīvas masu kustības veidošanos.

1988. gada nogalē Igaunijā bija nobriedusi doma, ka valsti var atjaunot un pārstāvēt tikai tās pilsoņi. 1989. gada februārī radikāli noskaņotie Latvijas aktīvistu pāņņēma šo ideju. Pavasarī sākās Latvijas pilsoņu reģistrācija nolūkā ievēlēt Pilsoņu Kongresu – Latvijas Republikas atjaunošanas struktūru. 1989. gada vasarā tika izveidots Pagaidu sakaru centrs, kura darbību atbalstīja LNNK, *Helsinki-86*, VAK, LTF Radikālā apvienība un tikko dibinātā Latvijas Atdzimšanas partija. LTF norobežojās no šīs iniciatīvas, uzskatot to par traucēkli sekmīgai dalībai LPSR Augstākās Padomes (AP) vēlēšanās nākamajā gadā. Turklāt pilsoņu reģistrācija bija pretrunā LTF Programmā postulētajam mērķim radīt LPSR pilsonības institūtu. Arī LPSR AP Prezidijs

ASTONDESMITO
GADU NOGALĒ
VĒRIENĪGAS TAUTAS
MANIFESTĀCIJAS
JAU KĻUVA PAR
IERASTU PARĀDĪBU

nosodīja pilsoņu kustību un atzina to par nelikumīgu no padomju varas viedokļa. Tomēr Pilsoņu Kongresa ideju atbalstīja daudzi LTF biedri. 1989. gada jūnijā sākās reģistrācijas process. LTF Domes valde uz to reaģēja ar 31. maija aicinājumu, kurā izvirzīja apspriešanai visās LTF grupās un nodaļās «mūsu tautai vitāli svarīgu jautājumu: par LTF iestāšanos cīņā par Latvijas pilnīgu politisko un ekonomisko neatkarību».

Atmodas laika paradoksus spilgti ilustrē tas, ka okupācijas apstākļos nelikumīgi ievēlētās Saeimas lēmumus nosodīja vēl mazāk leģitīmā LPSR Augstākā Padome, kas pārstāvēja visus Latvijas PSR iedzīvotājus, ieskaitot imigrantus no PSRS un militārpersonas

No autonomijas uz neatkarību

Šis process noslēdzās vien 1989. gada 8. oktobrī, kad LTF 2. kongress apstiprināja jaunu programmu. Atsakoties no atsaucēm uz ļēnismā principiēm un pārbūvi, tā izvirzīja par mērķi Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanu un demokrātiskas parlamentāras republikas izveidi. Līdzeklis tā sasniegšanai bija uzvara LPSR vietējo padomju un AP vēlēšanās, darbojoties padomju likumu ietvaros. Joprojām nebija skaidrības, vai runa bija par Latvijas Republikas atjaunošanu vai par jaunas Latvijas valsts veidošanu.

Nesnauda arī vecās LPSR varas struktūras. Sekojot sabiedrības noskaņojuma maiņai, LPSR AP pieņēma virkni lēmumu, kas sekmēja virzību uz neatkarību. 1989. gada 5. maijā tika pieņemts Valodu likums, kas pasludināja latviešu valodu par valsts valodu. 28. jūlijā tika pieņemta Deklarācija par Latvijas valsts suverenitāti, kas vietējiem likumiem deva augstāku spēku par PSRS likumiem.

1990. gada sākumā šis process turpinājās. 15. februārī tika pieņemta Deklarācija jautājumā par Latvijas valstisko neatkarību. Tā pieļāva iespēju rīkot referendumu Latvijas neatkarības atjaunošanai, kā arī nosodīja 1940. gada 21. jūlija Saeimas lēmumu par Latvijas iestāšanos PSRS, jo tas noticis bez tautas gribas noskaidrošanas un novedis pie Latvijas Republikas neatkarības zaudēšanas. Atmodas laika paradoksus spilgti ilustrē tas, ka okupācijas apstākļos nelikumīgi ievēlētās Saeimas lēmumus nosodīja vēl mazāk leģitimā LPSR AP, kas pārstāvēja visus Latvijas PSR iedzīvotājus, ieskaitot imigrantus no PSRS un militārpersonas. Vienlaikus tā pati AP par LPSR valsts simboliem pasludināja Latvijas Republikas karogu, ģerboni un himnu.

Līdz lēmumiem par neatkarības pasludināšanu bija atlikuši tikai dažī soļi. LTF un tās sabiedrotie uzvarēja jaunas LPSR AP vēlēšanās, kas norisinājās 1990. gada 18. martā. Jau pirmajā sēdē, 4. maijā, tā pieņēma diezgan pretrunīgo Deklarāciju par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu, kas Latvijas valstisko statusu atrunāja tikai netieši, atzīstot par nelikumīgu Latvijas pievienošanu PSRS un atjaunojot Satversmes darbību, bet vienlaikus suspendējot lielāko daļu Satversmes pantu. Tika izsludināts pārejas periods līdz laikam, kamēr būs iespējams noturēt brīvas un likumīgas Saeimas

vēlēšanas, kā arī tika pausts nodoms vest sarunas ar PSRS valdību.

Lai gan tika atjaunots Latvijas valsts nosaukums, no šīs deklarācijas izrietēja, ka Latvijas Republikas atjaunošana notiks tikai pēc pārejas perioda beigām un Saeimas ievēlēšanas. Šo trajektoriju mainīja militārā apvērsuma mēģinājums Maskavā un AP 1991. gada 21. augusta Konstitucionālais likums par Latvijas Republikas valstisko statusu. Tas atcēla pārejas periodu un noteica, ka «līdz okupācijas un aneksijas likvidēšanai un Saeimas sasaukšanai» augstāko valsts varu pilnībā realizēs AP.

Valsts atjaunošana

Likumīgā Saeima tika sasaukta tikai pēc diviem gadiem. Priekšnoteikums tās ievēlēšanai bija Latvijas pilsonības atjaunošanas process, kas norisinājās saskaņā ar AP 1991. gada 15. oktobra lēmumu, kura īstenošana prasīja laiku. Atšķirībā no AP 5. Saeimu vēlēja tikai Latvijas pilsoņi. 1993. gada 6. jūlijā plkst. 12.00 savā pirmajā sēdē 5. Saeima varēja paziņot, ka Satversme stājas spēkā pilnā apjomā.

Latvijas Republika bija atjaunota ne vien deklaratīvi, bet arī realitātē. Taču Latvijā joprojām atradās svešas valsts karaspēks. 1991. gada 21. augusta deklarācijā izvirzītais jautājums par Latvijas okupācijas un aneksijas turpināšanos nekad netika atrisināts ne juridiski, ne politiski, ne vēsturnieku darbos. Okupācija vienkārši beidzās kaut kad XX gadsimta deviņdesmitajos gados. Nav pat svarīgi, vai tas notika 1991. gadā vai 1992. gadā, kad Krievijas Federācija pārņēma savā jurisdikcijā bijušās PSRS militārās vienības Latvijā, vai 1994. gadā, kad lielākā daļa no tām atstāja mūsu zemi, vai 1998. gadā, kad beidza funkcionēt pēdējais Krievijas militārais objekts Latvijas teritorijā.

Priekšstats par okupāciju kā svešinieku varu turpina dzīvot Latvijas sabiedrībā, nosakot attieksmi ne vien pret pagātņi, bet arī pret šodienas norisēm. Zināmā mērā tas ir saistīts ar domu par Latvijas tautas pašnoteikšanos, kam dažādos vēstures posmos nepieciešams jauns apstiprinājums, apliecinot kopīgo gribu patstāvīgi veidot savu dzīvi. Trešās atmodas likločos un paradoksos tas izpaudās sevišķi spilgti. Pat padomju likumu ietvaros okupācijas un aneksijas situācijā norisinājās virzība uz neatkarīgas valsts atjaunošanu, kas atbilda Latvijas tautas interesēm un gribai. ⓧ

RAKSTA TAPŠANU
FINANSIĀLI ATBALSTA
KULTŪRAS MINISTRIJA.
PAR SATURU IR ATBILDĪGA
LATVIJAS OKUPĀCIJAS
MUZEJA BIEDRĪBA.

Kultūras ministrija